

IZVEŠTAVANJE O ODRŽIVOM RAZVOJU I ODRŽIVO FINANSIRANJE: IZAZOVI ZA MALA I SREDNJA PREDUZEĆA

Milica Pavlović

Stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Doktorant na Ekonomskom fakultetu, Univerzitet u Nišu

Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11

Niš, Srbija

milapavlovic@yahoo.com

Ksenija Denčić-Mihajlov

Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu

Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11

Niš, Srbija

ksenija.dencic-mihajlov@eknfak.ni.ac.rs

Apstrakt

U dinamičnom poslovnom okruženju, važnost poslovanja u skladu sa principima održivog razvoja prepoznaju ne samo velike kompanije, već i mala i srednja preduzeća koja predstavljaju “pokretačku snagu” savremenih ekonomija. Imajući u vidu posvećenost društveno odgovornom poslovanju i zahteve savremenog poslovnog okruženja potrebno je informisati stejkholdere o uticaju preduzeća na društvo i životnu sredinu, kao i o društveno odgovornim aktivnostima koje preduzeća sprovode usled promena uslova i načina poslovanja. U skladu sa tim, neophodno je implementirati integrisano izveštavanje, koje bi pored tradicionalnih finansijskih, obuhvatilo i nefinansijske indikatore uspešnosti poslovanja preduzeća. U cilju usvajanja međunarodno priznate metodologije evaluacije performansi održivog razvoja preduzete su određene inicijative od strane regulatora, kreatora standarda i profesionalnih asocijacija. Zbog svojih karakteristika, mala i srednja preduzeća zahtevaju posebne smernice prilikom sastavljanja izveštaja o održivom razvoju. U fokusu su ovog rada su izazovi sa kojima se ova preduzeća suočavaju u obelodanjivanju informacija o indikatorima održivog razvoja. Posebna pažnja posvećena je troškovima ovakvog vida izveštavanja, nedostatku potrebnih resursa i vlasničkoj strukturi.

Ključne reči: mala i srednja preduzeća, izveštavanje o održivom razvoju, održivo finansiranje.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORTING AND SUSTAINABLE FINANCING: CHALLENGES FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Abstract

In a dynamic business environment, the importance of doing business in accordance with the principles of sustainable development is recognized not only by large companies, but also by small and medium enterprises, which are the "driving force" of modern economies. Having in mind the commitment to socially responsible business and the requirements of the modern business environment, it is necessary to inform stakeholders about the impact of companies on society and the environment, as well as socially responsible activities that companies carry out

due to changes in conditions and ways of doing business. Accordingly, it is necessary to implement integrated reporting, which would include, in addition to traditional financial, non-financial indicators of business performance. In order to adopt an internationally recognized methodology for evaluating the performance of sustainable development, certain initiatives have been taken by regulators, standard setters and professional associations. Due to their characteristics, small and medium-sized enterprises require special guidelines when compiling reports on sustainable development. The focus of this paper is on the challenges that these companies face in disclosing information on sustainable development indicators. Special attention is paid to the costs of this type of reporting, the lack of necessary resources and the ownership structure.

Key words: small and medium enterprises, reporting on sustainable development, sustainable financing.

JEL codes: Q01, Q50

UVOD

Koncept društveno odgovornog i održivog poslovanja dovodi do toga da kompanije svoje resurse više nego ikada do sada, usmeravaju u pravcu rešavanja važnih socijalnih i ekoloških pitanja. Ovakav način poslovanja predstavlja svest o novom položaju i značaju koji preduzeća imaju u globalnom društvu, kao i o odgovornosti koje njihovo poslovanje nosi. U skladu sa tim, preduzeća moraju na adekvatan način da informišu stejkholdere o svojim aktivnostima, što uključuje prikazivanje kako finansijskih, tako i nefinansijskih informacija. Efikasnija komunikacija sa stejkholderima o napretku u pogledu ekonomskog prosperiteta, kvaliteta životne sredine i socijalne pravde, odnosno izveštavanje o dimenzijama održivog razvoja postaje karakteristika koja determiniše društvenu odgovornost kompanija u 21. veku [36].

Da bi se povećao kvalitet postojeće prakse izveštavanja o održivosti i identifikovali glavni rizici u savremenom poslovnom okruženju, najvažnije pitanje koje kompanije sebi treba da postave više nije da li treba izveštavati, već o čemu i na koji način izveštavati kako bi se generisala maksimalna vrednost za investitore i ostale stejkholdere [30]. Budući da su u savremenim uslovima poslovanja stejkholderi zainteresovani ne samo za finansijske, već i za nefinansijske indikatore uspešnosti poslovanja, logična posledica je formulisanje modela obelodanjivanja informacija društveno odgovornih preduzeća o finansijskim, ekološkim i društvenim aspektima poslovanja. U skladu sa tim, međunarodne institucije uključile su se u potragu za adekvatnim modelom izveštavanja društveno odgovornih preduzeća u cilju smanjenja informacionog jaza između informacionih potreba društveno odgovornih investitora i informacija koje su dostupne. Među smernicama koje su najviše u upotrebi, u globalnim razmerama su smernice koje objavljuje Globalna inicijativa za izveštavanje (engl. Global Reporting Initiative-GRI).

Velike kompanije, koje primenjuju principe održivog poslovanja žele da se uvere da saraduju sa kvalitetnim partnerima u lancu dobavljača. Imajući to u vidu, mala i srednja preduzeća (engl. small and medium-sized enterprises SMEs) koja žele da postanu deo lanca vrednosti ovih kompanija moraju da prihvate i primenjuju stroge procedure, pravila i standarde na isti način kako se to radi u kompaniji koja ih je

angažovala za partnera. Naime, kao uslov partnerstva sve češće se malim i srednjim preduzećima postavlja zahtev da primenjuju principe održivog poslovanja, kao i da u okviru izveštaja obelodanjuju informacije o održivosti.

Pored izveštavanja o održivom razvoju u savremenom globalnom okruženju sve više na značaju dobijaju i pitanja održivog finansiranja. Koncept održivog finansiranja nalazi se u osnovi Agende 2030 za održivi razvoj i Adis Abeba Akcionoj Agendi koja je usvojena na Trećoj međunarodnoj konferenciji o finansiranju za razvoj i koja ujedno predstavlja osnovu za podršku implementacije Agende 2030 za održivi razvoj. U okviru Agende 2030 skupština Ujedinjenih nacija je postavila 17 ciljeva održivog razvoja (engl. Sustainable Development Goals-SDG) [33]. U skladu sa tim, Adis Abeba akciona Agenda naglašava da globalni akcioni plan za razvoj zahteva globalni pristup finansiranju. Ona pruža novi globalni okvir za finansiranje održivog razvoja usaglašavanjem finansijskih tokova i politika sa prioritetima održivog razvoja.

Svrha ovog rada je analiza izazova sa kojima se mala i srednja preduzeća suočavaju na polju održivog finansiranja i izveštavanja o održivom razvoju. Rad je podeljen na četiri međuzavisne celine. U prvom delu rada analizirane su potrebe za obelodanjivanjem informacija o društveno odgovornom poslovanju. Smernice pojedinih međunarodnih organizacija detaljno su razmotrene u drugom delu rada. U trećem delu rada dat je kratak teorijski osvrt na indikatore ekonomskih performansi, indikatore performansi zaštite životne sredine i indikatore društvenih performansi. Poslednji deo rada posvećen je ograničenjima sa kojima se SMEs suočavaju prilikom obelodanjivanja informacija o indikatorima održivog razvoja i izazovima na polju održivog finansiranja.

POTREBA ZA OBELODANJIVANJEM INFORMACIJA O DRUŠTVENO ODGOVORNOM POSLOVANJU

Sve je veći broj investitora koje zanima da li kompanija funkcioniše na održiv način, da li se bavi uticajem na životnu sredinu i da li je svesna društvenih pitanja. Ovi investitori nastoje da identifikuju i investiraju u one kompanije koje zadovoljavaju određene standarde korporativne društvene odgovornosti [6]. Shodno tome, prilikom donošenja odluke o davanju podrške kompaniji, oni su sve više zainteresovani za unapređeno, integrisano izveštavanje koje prevazilazi okvire postojećih finansijskih izveštaja, s obzirom da obelodanjivanje informacija o društveno odgovornom poslovanju predstavlja kvalitativni i kvantitativni opis teže merljivih, a veoma značajnih aktivnosti u preduzeću. Naime, tradicionalni finansijski izveštaji ne prikazuju ključne pokretače vrednosti savremenih preduzeća koji su pretežno nefinansijskog karaktera. Potrebno je da se tradicionalni sistem finansijskog izveštavanja zameni novim sistemom koji će, svojim izveštajima, moći da obuhvati sve aktivnosti preduzeća i na taj način zadovolji potrebe svih zainteresovanih strana. Usled sve većih pritisaka od strane stejkholdera, kompanije se opredeljuju da pripremaju i sastavljaju izveštaj koji će uključiti informacije o uticaju koji imaju na životnu sredinu i društvo, kao i izveštaj o korporativnom upravljanju. Transparentno obelodanjivanje informacija o društveno odgovornom poslovanju implicira na ponašanje preduzeća kao “odgovornog građanina”, što doprinosi njegovom

diferenciranju. Pored toga, društveno odgovornim poslovanjem i izveštavanjem o njemu, preduzeća mogu poboljšati svoju reputaciju [4]. Takođe, preduzeća imaju podsticaj da objave dodatne informacije stejkholderima, koje se odnose na njihovo društveno odgovorno poslovanje, kako bi se smanjila informaciona asimetrija [12]. Ne obelodanjivanje informacija može ukazivati na to da kompanije nisu društveno odgovorne i samim tim to se može negativno odraziti na odluke stejkholdera. Neke od studija su međutim pokazale da kompanije nastoje da u izveštajima o održivosti prikažu samo pozitivne informacije, pri čemu se u ovim izveštajima utiče na percepciju stejkholdera o aktivnostima kompanije [19]. Sticanje kredibiliteta podrazumeva fer izveštavanje, što upućuje na zaključak da je potrebno obelodaniti i nepovoljne performace, ukazati na značajne izazove sa kojima se kompanija suočava, kao i na nesaglasnost sa društvenim i ekološkim zakonima [21].

MEĐUNARODNO PRIZNATA METODOLOGIJA EVALUACIJE PERFORMANSI ODRŽIVOG RAZVOJA

Potpunije obelodanjivanje informacija o indikatorima održivog razvoja i promovisanje holističkog pristupa integrisanom izveštavanju zahtevalo je preduzimanje određenih inicijativa od strane regulatora, kreatora standarda i profesionalnih asocijacija. Međunarodno usvojeni podaci i metodologije za sastavljanje izveštaja o održivosti omogućavaju da informacije sadržane u tim izveštajima postanu dostupne i uporedive, kako bi se korisnicima obezbedile kvalitetne informacije [35]. Smernice pojedinih međunarodnih organizacija omogućile su bolje razumevanje i usklađivanje društvene odgovornosti ne samo velikih kompanija, već i malih i srednjih preduzeća sa očekivanjima društvene zajednice. Među prvim organizacijama koje su počele da se bave pitanjima društvene odgovornosti i izveštavanjem o društveno odgovornom i održivom poslovanju navode se:

- Globalna inicijativa za izveštavanje (engl. Global Reporting Initiative-GRI)
- „Globalni dogovor“ Ujedinjenih nacija (engl. United Nations Global Compact – UNGC) i
- Međunarodna organizacija za standardizaciju (engl. International Organization for Standardization – ISO)

Globalna inicijativa za izveštavanje (engl. Global Reporting Initiative-GRI) predstavlja međunarodnu nevladinu organizaciju koja je 1997. godine pokrenuta od strane Koalicije za ekološki odgovorne ekonomije (engl. Coalition for Environmentally Responsible Economies – CERES) i Programa Ujedinjenih nacija za zaštitu životne sredine (engl. The United Nations Environment Programme– UNEP). Radi se o nezavisnoj inicijativi više aktera koji su razvili smernice za izveštavanje o održivosti. U pitanju su standardi, smernice, zakoni i kodeksi koji pomažu preduzeću da integriše društvenu odgovornost u poslovnu strategiju, procese upravljanja i izveštavanja. GRI je prvu verziju Okvira za izveštavanje o održivosti G1 objavio u vidu Smernica 2000. godine. Na Svetskom samitu o održivom razvoju u Johanesburgu 2002. godine, predstavljena je i druga verzija smernica Okvira za izveštavanje o održivosti G2. Povećano interesovanje za izveštavanjem o održivosti dodatno je podstaklo razvoj treće generacije Smernica za izveštavanje o održivosti – G3, koje su

zvanično objavljene u 2006. godini. Iste godine organizovana je prva konferencija o održivosti i transparentnosti pod nazivom “Izveštavanje: mera održivosti” (engl. Reporting: A Measure of Sustainability). 2010. godine GRI objavljuje unapređenu verziju Smernica – G3.1 koje predstavljaju ažuriranu i kompletniju verziju G3 Smernica. Proširenje se odnosi na izveštavanje o zaštiti ljudskih prava. Godine 2015, GRI je pokrenuo G4 ispit, koji pojedincima omogućava da steknu akreditaciju na njihovu sposobnost da koriste GRI G4 smernice. G4 je kreiran tako da mogu da ga univerzalno primenjuju sve organizacije, kako velike, tako i srednje i male širom sveta. Cilj njihovog donošenja ogleda se u podsticanju donošenja onih odluka koje će omogućiti ekološke, ekonomske i društvene benefite ne samo za preduzeće, već za celokupnu zajednicu. GRI je 2016. godine preoblikovala Smernice za izveštavanje G4 u GRI standarde. GRI standardi se danas primenjuju znatno više u odnosu na druge indikatore [11].

Pored Globalne inicijative za izveštavanje, potrebno je spomenuti i “Globalni dogovor” Ujedinjenih nacija kao najveću svetsku inicijativu za održivo poslovanje i društvenu odgovornost koja uključuje predstavnike kompanija, akademskih institucija, civilnog društva, gradova i sindikata, koji su svoje delovanje posvetili poštovanju deset univerzalnih principa iz oblasti ljudskih prava, radnih prava, zaštite životne sredine i borbe protiv korupcije [32].

Razvojem i propisivanjem dobrovoljnih međunarodnih standarda, Međunarodna organizacija za standardizaciju, ponudila je organizacijama praktična rešenja za sve tri dimenzije održivog razvoja: ekonomsku, ekološku i društvenu. Kao najznačajniji za SMEs navode se: ISO 14000-Upravljanje zaštitom životne sredine i ISO 26000-Uputstvo o društvenoj odgovornosti. ISO 14000 predstavlja set standarda koji je povezan sa upravljanjem zaštitom životne sredine, formulisanih sa ciljem da se preduzećima pomogne u: smanjenju ili ublažavanju posledica svog poslovanja na okruženje, usaglašavanju svog poslovanja sa zakonima, regulativama i drugim zahtevima koji se odnose na životnu sredinu i kontinuiranom poboljšanju i unapređenju prethodne dve aktivnosti [13]. U okviru serije ISO 14000 standarda postoji više standarda među kojima su najznačajniji ISO 14001:2015 i ISO 14004:2016. Standard ISO 14001:2015 predstavlja međunarodni standard kojim se propisuju zahtevi koje je potrebno ispuniti za uspostavljanje sistema upravljanja zaštitom životne sredine, odnosno sistema ekološkog menadžmenta. Pomaže organizacijama da unaprede svoje ekološke performanse kroz efikasniju upotrebu resursa i smanjenje otpada, kao i da ostvare konkurentske prednosti i steknu poverenje stejkholdera [14]. Drugi standard, ISO 14004:2016 organizacijama pruža smernice za uspostavljanje, primenu, održavanje i unapređenje pouzdanog sistema ekološkog menadžmenta. ISO 26000 sadrži dobrovoljne smernice, u okviru kojih definiše sedam načela društvene odgovornosti [28].

INDIKATORI ODRŽIVOG RAZVOJA

Tri dimenzije održivog razvoja odnose se na ekonomsku, ekološku i socijalnu održivost. Ekonomska dimenzija održivosti odnosi se na uticaj organizacije na ekonomsko stanje svojih stejkholdera, kao i na ekonomski sistem na lokalnom,

nacionalnom i globalnom nivou. Često se ova dimenzija održivosti poistovećuje sa finansijskim performansama prikazanim u finansijskim izveštajima, pa se iz tog razloga dešava da se ona zanemari [18]. Finansijske performanse predstavljaju osnovu za razumevanje načina funkcionisanja organizacije i njima se meri profitabilnost kompanije i analizira njen budući prosperitet. Kao takve, ove informacije su već prezentovane u finansijskim izveštajima. Međutim, ono što je izostavljeno i nije prikazano u godišnjim izveštajima kompanije, a predmet je interesovanja korisnika o održivosti je upravo doprinos organizacije održivosti većeg ekonomskog sistema [26]. Na Svetskom samitu o održivom razvoju u Johaneshburgu 2002. godine istaknuto je da je zbog povezanosti većine ekonomija širom sveta neophodan „integrisani pristup“ ekonomskoj dimenziji održivosti kako bi se omogućio „odgovoran dugoročni rast“ [24]. Usled globalne ekonomske i finansijske krize, ekonomski aspekti održivosti su bili pod još većom kontrolom, budući da su vlade zemalja koje su se suočile sa krizom morale da preduzmu odgovarajuće akcije [2]. Indikatori ekonomskih performansi se prema nekim autorima smatraju manje značajnim u poređenju sa indikatorima performansi zaštite životne sredine i indikatorima društvenih performansi. Naime, ekonomski aspekt predstavlja dopunu izveštavanja o održivosti, pa je iz tog razloga ova kategorija indikatora manje poznata kako korisnicima izveštaja o održivosti, tako i organizacijama koje ove izveštaje pripremaju [18].

Ekološka dimenzija izveštavanja o održivosti usmerena je na uticaje organizacije na žive i nežive prirodne resurse, uključujući ekosisteme, zemlju, vazduh i vodu. Pitanja zaštite životne sredine su naročito dobila na značaju nakon serija ekoloških katastrofa tokom 70-ih i 80-ih godina dvadesetog veka. Upravo je iz tog razloga obelodanjivanje informacija o zaštiti životne sredine postalo sastavni deo mnogih izveštaja o održivosti. Izveštavanje o indikatorima performansi zaštite životne sredine je obavezno u mnogim zemljama. Indikatori performansi zaštite životne sredine omogućavaju pretvaranje podataka o zaštiti životne sredine u relevantne i koncizne informacije kojima će se omogućiti postavljanje ciljeva, monitoring, praćenje poboljšanja performansi, bečmarking, izveštavanje, kao i praćenje dostignutog progressa u specifičnoj ekološkoj oblasti kompanije [22]. U literaturi je, pored ostalog uočena i njihova relevantnost za kvantificiranje postavljenih targeta, kao i za utvrđivanje mogućnosti za potencijalno smanjenje troškova. Pored obaveštenja o tome da li aktivnosti kompanije doprinose održivom razvoju ili ne, obezbeđuju i druge korisne informacije, pa su od izuzetnog značaja kako za operativni nivo, tako i za nivo top menadžmenta u procesu donošenja odluka. Važnost ovih indikatora posebno dolazi do izražaja prilikom kvantifikacije rizika i trendova. Značajno je da ovi indikatori počivaju na teorijskim pretpostavkama, kao i da budu relevantni, jednostavni za razumevanje i uporedivi [15]. Primena indikatora performansi zaštite životne sredine u velikoj meri zavisi i od sektora u okviru kojeg kompanija posluje. Izveštavanje o ekološkim performansama može dovesti do značajnih poslovnih koristi i koristi za životnu sredinu, kao što su: ušteda troškova i produktivnost, poboljšanje prodaje, povećanje atraktivnosti za investitore, inovacije u oblasti proizvoda i usluga, poboljšanje odnosa sa zakonodavcima [27].

Društveni aspekt je od izuzetne važnosti za kompanije kako bi se oformilo socijalno okruženje u kome znanje o održivosti može biti usvojeno i unapređivano [10]. Takođe, društvena dimenzija održivosti sve više dobija na značaju budući da rastuće

potrebe ljudi koje se odnose na hranu, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i zaposlenje moraju biti zadovoljene. Indikatori društvenih performansi pokazuju vezu organizacije sa njenim stejkholderima. Elkington i ostali [9] smatraju da ovi indikatori mogu imati značajnu korist kako za stejkholdere, tako i za same kompanije. Shodno ovoj činjenici, ovi autori klasifikuju indikatore društvenih performansi u različite kategorije, imajući u vidu sledeće: 1) prakse zapošljavanja (indikatori poput rodne strukture zaposlenih, plata, obuka zaposlenih), 2) odnose sa zajednicom (indikatori kao što su donacije koje obezbeđuju razvoj zajednice, otvaranje novih radnih mesta), 3) odnose sa dobavljačima i potrošačima (fer trgovina sa dobavljačima i distributerima, dečiji ili prinudni rad) i 4) društveni uticaj proizvoda (na primer doprinos proizvoda i usluga društvenom blagostanju i jednakosti). Kolk [17] navodi da u grupi indikatora društvenih performansi najveći značaj ima zdravlje zaposlenih i bezbednost na radu. Adekvatna zaštita na radu predstavlja jedno od fundamentalnih ljudskih prava, pri čemu je Evropska unija usvojila brojne direktive kojima se garantuje poštovanje ovog prava. Menadžment tim u svim preduzećima, ima obavezu da permanentno unapređuje uslove na radnom mestu, kojima se garantuje visok stepen zaštite zaposlenih, njihovih klijenata i životne sredine [16]. Relevantnost indikatora društvenih performansi u velikoj meri zavisi od karakteristika same kompanije. Na osnovu obelodanjivanja o indikatorima društvenih performansi može se sagledati uticaj koji organizacija ima na društvo, kao i mogućnost upravljanja potencijalnim rizikom koji može proizaći iz interakcija organizacije sa drugim institucijama.

IZAZOVI ZA SMEs NA POLJU ODRŽIVOG FINANSIRANJA I IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOM RAZVOJU

Pretraživanje relevantne literature upućuje na zaključak da su velike kompanije prve obelodanjivale informacije o svom društvenom odgovornom poslovanju. Imajući to u vidu, pojedini autori postavljaju pitanje da li mala i srednja preduzeća mogu da izveštavaju o ekonomskoj, ekološkoj i društvenoj komponenti održivog razvoja na identičan način kao i velike kompanije [3]. Smatra se da regulative iz oblasti izveštavanja o održivom razvoju nisu dovoljno prilagođene malim preduzećima [37]. Takođe, postojeći okviri izveštavanja o održivosti nisu odgovarajući za SMEs zbog svoje kompleksnosti, ograničene fleksibilnosti i procedura [20].

Velike kompanije mogu relativno lako primeniti GRI smernice za izveštavanje o održivosti, međutim SMEs se suočavaju sa određenim barijerama poput nedostatka znanja, ekspertize i kompetencija zaposlenih čime se ograničavaju njihove mogućnosti za izveštavanje o indikatorima održivog razvoja [1]. Usvajanje novih praksi izveštavanja o održivosti predstavlja izazov za mala i srednja preduzeća, budući da se ovim najčešće podrazumeva da zaposleni pored uobičajenih, svakodnevnih zadataka dobijaju i dodatna zaduženja. Sama priprema izveštaja iz tog razloga zahteva pažljivo planiranje. Angažovanje kadrova iz različitih delova organizacije u početku može biti izazovno, ali je neophodan preduslov ostvarivanja određenih benefita na dugi rok. Razmena znanja i generisanje ideja vremenom može doprineti unapređenju ograničenih kapaciteta ovih preduzeća. Osim toga obelodanjivanje informacija o velikom broju indikatora prouzrokuje i dodatne, visoke troškove malim i srednjim

preduzećima imajući u vidu količinu podataka koju je potrebno prikupiti i analizirati. Kako bi se obezbedio najefikasniji proces izveštavanja, malim i srednjim preduzećima je potrebna edukacija, kroz na primer seminare o izveštavanju u skladu sa GRI smernicama.

Ograničeni resursi malih i srednjih preduzeća se u literaturi veoma često navode kao ograničavajući faktor implementiranja strategija društvenog odgovornog poslovanja i obelodanjivanja većeg broja informacija o društveno odgovornim aktivnostima ovih preduzeća [23]. Pritom, ne misli se isključivo na finansijske resurse, već i na ograničenost ljudskim resursima, znanjem i vremenom. SMEs za razliku od velikih kompanija imaju otežan pristup potrebnom kapitalu i drugim resursima [20].

Džupina i Mišun [7] smatraju da izazovi sa kojima će se mala i srednja preduzeća suočiti na polju izveštavanja u velikoj meri zavise i od karakteristika samih preduzeća, pri čemu se u vidu ima njihova veličina, istorijat, sektorska pripadnost, organizaciona i vlasnička struktura. Praksa je pokazala da vlasnici preduzeća koji samostalno donose sve poslovne odluke, teže donose odluku o alociranju resursa za aktivnosti izveštavanja koje prevazilaze uobičajenu praksu. Pojedini autori ovo objašnjavaju činjenicom da nije jednostavno sa ekonomskog aspekta identifikovati benefite ovakve prakse, naročito na kratak rok [8]. Ovakvo ponašanje je karakteristično za tek osnovana i mala preduzeća u kojima je prioritet opstanak i rast poslovanja.

Nesumnjivo, SMEs imaju značajnu ulogu u uslovima tranzicije ka cirkularnoj ekonomiji koja štiti životnu sredinu i smanjuje gasove staklene bašte dok istovremeno otvara prilike za zapošljavanje, rast i inovacije. Međutim, kako je već istaknuto, nedostatak finansijskih sredstava i otežan pristup finansijama predstavljaju kontinuirane izazove za SMEs sektor u celini, a naročito za „zelena“ ili „održiva“ mala i srednja preduzeća, odnosno preduzeća koja nastoje da unaprede svoje ekološke performanse ili da obezbede održive proizvode i usluge. Imajući u vidu izazove sa kojima se SMEs suočavaju na polju održivog finansiranja, na međunarodnom nivou su preduzete odgovarajuće inicijative. Ciljevi ovih inicijativa ogledaju se u [34, str.16]:

- obezbeđivanju finansija za mala i srednja preduzeća koja teže unapređivanju prakse održivog poslovanja i
- alociranju finansija za inovativna mala i srednja preduzeća koja nastoje da prošire prodaju održivih proizvoda i usluga, odnosno za preduzeća koja su u literaturi poznata i pod nazivom „zeleni inovatori“ (engl. „green innovators“)

U praksi se često navodi da je malim i srednjim preduzećima pristup održivim finansijama otežan zbog njihovih ograničenih kapaciteta i izazova sa kojima se suočavaju prilikom pristupa tržištu kapitala [29]. Jedan od izazova povezan je sa problemom informacione asimetrije između finansijskih institucija i SMEs čime je otežan njihov pristup sredstvima potrebnim za finansiranje održivog poslovanja. Pored toga, nedostatak standarda za evaluaciju kreditnog rejtinga SMEs koja koriste nove, „čiste“ tehnologije, proizvode „zelene“ proizvode ili pružaju održive usluge može uticati na neadekvatnu procenu rizika, što će se u konačnom odraziti i na troškove kapitala [32].

Važno je ukazati da trenutno postoji limitiran set finansijskih proizvoda koji bi bio pogodan za sve faze životnog ciklusa SMEs. Tako se, na primer, preduzeća „zeleni inovatori“ sa izazovima vezanim za održivo finansiranje suočavaju u početnim

fazama i fazi rasta, zbog činjenice da koriste nove, „čiste“ tehnologije, koje se često smatraju rizičnijim. Osim ovih, do izražaja dolaze i institucionalne barijere, ukoliko lokalne finansijske institucije nisu u mogućnosti da razviju partnerstva sa većim komercijalnim institucijama [34].

Zadovoljavanje potreba malih i srednjih preduzeća za održivim finansijama zahteva integraciju indikatora održivosti i finansijske prakse. To između ostalog podrazumeva razvoj specijalizovanih finansijskih usluga koje će biti u skladu sa specifičnim zahtevima održivosti (Slika 1).

Slika 1. Izazovi za SMEs na polju održivog finansiranja
Inovativna SMEs

<i>Mainstream</i> finansijski proizvodi	Kako inkorporirati mogućnosti koje nudi zelena ekonomija u inovativne finansijske strategije?	Kako specijalizovani finansijski proizvodi mogu uticati na SMEs da obezbede održive proizvode i usluge u skladu sa rastućom tražnjom?	Specijalizovani finansijski proizvodi
	Kako integrisati indikatore održivosti u <i>mainstream</i> finansijske odluke SMEs (npr. odobravanje kredita)?	Koji specijalizovani finansijski proizvodi su od značaja za konvencionalne SMEs?	
Konvencionalna SMEs			

Izvor: UNEP (2017) Mobilizing finance for small and medium sized enterprises reviewing experience and identifying options in the G7, str. 18

Četiri izazova sa kojima se mala i srednja preduzeća suočavaju u praksi na polju održivih finansija prikazana su na slici 1. Kada su u pitanju *mainstream* finansijski proizvodi, do izražaja dolazi sagledavanje potencijala zelene ekonomije sa strategijskog aspekta, i uzimanje u obzir indikatora održivosti u procesu donošenja ključnih finansijskih odluka. U savremenim uslovima poslovanja sve veću važnost imaju specijalizovani finansijski proizvodi ne samo za preduzeća „zelene inovatore“, već i za konvencionalna mala i srednja preduzeća, kako bi na najbolji način prevazišli barijere kojima su izloženi prilikom inkorporiranja ekonomske, ekološke i društvene dimenzije održivosti u svom poslovanju.

UMESTO ZAKLJUČKA

Tokom poslednjih godina sve više dolaze do izražaja zahtevi stejkholdera za većom transparentnošću poslovanja preduzeća [5]. U skladu sa tim, pitanje izveštavanja o održivom razvoju postaje sve zastupljenije. Imajući to u vidu, bilo je potrebno proširiti tradicionalni model finansijskog izveštavanja, kako bi pored finansijskih, u izveštajima preduzeća bili zastupljeni i odgovarajući nefinansijski pokazatelji.

Obelodanjivanje dodatnih, nefinansijskih informacija, predstavlja priliku za mala i srednja preduzeća da nastave i unaprede svoje poslovanje na održivim osnovama, pri čemu se mogu diferencirati u odnosu na konkurenciju. Međutim, važno je istaći i neke od izazova sa kojima se SMEs suočavaju prilikom obelodanjivanja informacija o indikatorima održivog razvoja. Naime, kao glavna ograničenja javljaju se nedostatak finansijskih resursa i nedostatak znanja i ekspertize zaposlenih, što upućuje na potrebu angažovanja eksternih konsultanata i u konačnom dovodi do povećanja troškova izveštavanja. Pored toga, opšteprihvaćen set indikatora obuhvaćen GRI okvirom, nije u potpunosti adekvatan za mala i srednja preduzeća, što rezultira time da je proces izveštavanja kompleksniji i vremenski zahtevniji.

Mala i srednja preduzeća u Republici Srbiji, nisu u mogućnosti da, bez adekvatnog državnog stimulansa, uspostave odgovornije poslovanje prema društvu u celini [31]. Na domaćem tržištu, SMEs suočena su sa brojnim izazovima kako na polju izveštavanja o održivom razvoju, tako i na polju održivog finansiranja i investiranja. Pored prethodno pomenutih izazova sa kojima se SMEs suočavaju prilikom izveštavanja o društveno odgovornom poslovanju, važno je istaći i činjenicu da u Republici Srbiji ne postoje obavezujući nacionalni standardi i zakoni da mala i srednja preduzeća izveštavaju o održivom razvoju. Kada je reč o finansiranju, finansijsko tržište za SMEs u Republici Srbiji, između ostalog karakteriše i manji spektar mogućnosti zaduživanja u cilju unapređenja održivog poslovanja. Do izražaja uglavnom dolazi nepovoljna kreditna ponuda usled relativno visokih kamatnih stopa [25]. Shodno tome, u cilju pružanja pomoći malim i srednjim preduzećima, u okviru Strategije za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine, definisan je i okvir mera radi unapređenja pristupa izvorima finansiranja. Ovim merama se pre svega nastoji da se unapredi kvalitet ponude bankarskog sektora, kao i da se razmotre mogućnosti razvoja novih finansijskih instrumenata [25]. Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da je potrebno pristupiti izmenama postojećeg regulatornog okvira i kontinuirano pružati podršku malim i srednjim preduzećima u Republici Srbiji, u cilju lakšeg prevazilaženja izazova i barijera sa kojima su suočeni na polju održivog finansiranja i izveštavanja o održivom razvoju.

BIBLIOGRAFIJA

1. Arena, M., Azzone, G. (2012) A process-based operational framework for sustainability reporting in SMEs, *Journal of Small business and Enterprise Development*, 19 (4), str. 669-686
2. Asmussen, J. (2009) Mastering Global Financial Crises: A German Perspective, *The Washington Quarterly*, 32 (3), str. 197-204
3. Bartels, W., Fogelberg, T., Hoballah, A., van der Lugt, C.T (2016) Carrots & Sticks – Global trends in sustainability reporting, regulation and policy. Preuzeto sa sajta: <https://www.carrotsandsticks.net>
4. Bebbington, J., Larrinaga-González C., Moneva-Abadía, J.M. (2008) Legitimizing reputation/the reputation of legitimacy theory, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 21 (3), str. 371-374
5. Bergmann, A., Posch, P. (2018) Mandatory sustainability reporting in Germany: Does size matter? *Sustainability*, 10(11), str.1-20

6. Cheah, E. T., Jamali, D., Johnson, J. E., Sung, M. C. (2011) Drivers of corporate social responsibility attitudes: The demography of socially responsible investors, *British Journal of Management*, 22(2), str. 305-323
7. Džupina, M., Mišun, J. (2014) A Comparative Study of Principles of Corporate Social Responsibility in Small and Medium-Sized Enterprises and Multinational Enterprises, *Economic Review*, 43(3), str. 284-294.
8. Elford, A.C., Daub, C-H. (2019) Solutions for SMEs Challenged by CSR: A Multiple Cases Approach in the Food Industry within the DACH-Region, *Sustainability*, 11(17), 4758
9. Elkington, J., Van Dijk, F., Delbe, C., Terry, V. (1998). *The Social Reporting Report*. London: Sustainability Publication
10. Faber, N.R., Peters, K., Maruster, L., van Haren, R., Jorna, R. (2010) Sense Making of (Social) Sustainability: A Behavioral and Knowledge Approach, *International Studies of Management & Organization*, 40(3), str. 8-22
11. GRI (2016) About GRI: What is GRI? Preuzeto sa sajta: <https://www.globalreporting.org/information/about-gri/what-is-GRI/Pages/default.aspx>
12. Healy, P., Palepu, K. (2001) A review of the empirical disclosure literature, *Journal of Accounting & Economic*, 31(3), str. 441-456
13. ISO (1998) ISO 14000 – Meet the whole family! Preuzeto sa sajta: <http://www.simplyquality.org/iso14000.pdf>
14. ISO (2015) Introduction to ISO 14001:2015. Preuzeto sa sajta: <https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/store/en/PUB100371.pdf>
15. Johnston, A., Smith, A. (2001) The characteristics and features of corporate environmental performance indicators - A case study of the water industry of England and Wales, *Eco-Management and Auditing*, 8(1), str. 1-11
16. Kocmanová, A., Dočekalová, M. (2011) Corporate sustainability: environmental, social, economic and corporate performance, *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 59(7), str. 203-208
17. Kolk, A. (2005) Sustainability reporting, *VBA Journaal*, 21(3), str. 34-42
18. Lin, I-H., Chang, O., Chang, C. (2014) Importance of Sustainability Performance Indicators as Perceived by the Users and Preparers, *Journal of Management and Sustainability*, 4(1), str. 29-41
19. Mahoney, L. S., Throne, L., La Gore, W. D., Cecil, L. (2009) Voluntary corporate social reporting signaling theory analysis. New York: The American Accounting Association Annual Meeting
20. Mäkelä, H. (2018) Sustainability reporting practices in small-to-medium sized enterprises. Master thesis. University of Tampere School of Management
21. Malinić, S., Savić, B. (2011) Transformacija korporativnog izveštavanja-od finansijskog ka poslovnom izveštavanju, *Ekonomski horizonti*, 13(1), str. 105-124
22. Metcalf, K. R., (1996) Environmental performance indicators for enhancing environmental management, *Total Quality Environmental Management*, str. 7-11
23. Mileva, E. (2013) Sustainability reporting and SMEs –From ISO 14001 to Global Reporting Initiative. Master Thesis. Aalborg University
24. Moldan, B., Janoušková, S., Hák, T. (2011) How to understand and measure environmental sustainability: Indicators and targets. *Ecological Indicators*, 17, str. 4-13
25. Ministarstvo privrede Republike Srbije (2015) Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine. Preuzeto sa sajta: <https://privreda.gov.rs/propisi/strategija-za-podrsku-razvoja-malih-i-srednjih-preduzeca-preduzetnistva-i-konkurentnosti-za-period-od->

- 2015-do-2020-godine-sa-akcionim-planom-za-sprovedjenje-strategije-za-podrsku-razvoja-malih-i-sr/
26. Pavlović, M. (2016) Poslovno izveštavanje u društveno odgovornom preduzeću. Doktorska disertacija. Niš:Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet
 27. Petrović, N., Slović, D., Ćirović, M. (2012) Indikatori ekoloških performansi kao smernice ka održivosti, Management – časopis za teoriju i praksu menadžmenta, 17(64), str. 5-14
 28. Portal kvaliteta (2019) ISO 26000. Preuzeto sa sajta: <https://www.kvalitet.org.rs/infrastruktura/standardi/iso-26000>
 29. Rizos, V., Behrens, A., van der Gaast, W., Hofman, E., Ioannou, A., Kafyeke, T., Flamos, A., Rinaldi, R., Papadelis, S., Hirschnitz-Garbers, M. and Topi, C. (2016). Implementation of Circular Economy Business Models by Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs): Barriers and Enablers, Sustainability, 8, 1212
 30. Sekerež, V. (2016) Regulatorni okvir i kvalitet izveštavanja o održivom razvoju, Ekonomske ideje i praksa, 20, str. 53-68
 31. Stojanović, M. (2015) Izveštavanje o zaštiti životne sredine-normativni i računovodstveni aspekti. Doktorska disertacija. Niš: Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet
 32. United Nations (2000) The Ten Principles of the UN Global Compact. Preuzeto sa sajta:<https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>
 33. United Nations (2015) Sustainable development goals. Preuzeto sa sajta: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>
 34. UNEP (2017) Mobilizing finance for small and medium sized enterprises reviewing experience and identifying options in the G7. Preuzeto sa sajta: <https://www.unenvironment.org/resources/report/mobilizing-sustainable-finance-small-and-medium-sized-enterprises-reviewing>
 36. Vićentijević, K., Petrović, Z. (2017) Nefinansijsko izveštavanje u kontekstu zaštite životne sredine, Ecologica, 24(87), str. 561-566
 37. Wheeler, D., Elkington, J. (2001) The End of The Corporate Environmental Report? – Or The Advent of Cybernetic Sustainability Reporting and Communication, Business Strategy and the Environment, 10(1), str. 1-14
 38. Williams, S., Schaefer, A. (2012) Small and Medium-Sized Enterprises and Sustainability: Managers' Values and Engagement with Environmental and Climate Change Issues, Business Strategy and the Environment, 22(3), str. 173-186

RESUME

In recent years, socially responsible business become an indispensable strategy of responsible and ethical management of the enterprises. Due to the change in ways of doing business, it has become necessary to change the traditional financial reporting system. According to this, sustainability reporting becomes a global trend that engages companies in disclosure of their overall economic, environmental and social impacts. In order to ensure more effective communication between enterprises and their stakeholders, certain international organizations have tried to create reporting solutions for socially responsible companies. The Global Reporting Initiative (GRI) is the most popular sustainability reporting framework used today.

Sustainability reporting is an opportunity for small and medium enterprises to continue and improve their business on a sustainable basis. Despite of their significant impacts in the European economy, SMEs show low level of engagement in

sustainability reporting compared to large companies. Namely, the main reasons are the lack of financial resources and the lack of knowledge and expertise of employees. Also, it is important to emphasize different organizational structure and characteristics.

Another important question concerns financial needs of SMEs. Lack of financial resources and difficult access to capital market are continuing challenges for the SMEs sector as a whole. Specific barriers linked to sustainable financing can include information asymmetry between financial institutions and SME, inadequate credit offer and also limited set of financial products for SMEs.

Based on all the above, it is evident that it is necessary to continuously provide support to small and medium enterprises in order to easily overcome the challenges and barriers they face in the field of sustainable financing and reporting on sustainable development.